

Hic sunt leones

V dňoch 17.–19. novembra 1998 sa po dvoch rokoch stretli opäť pracovníci i bádatelia historických knižných fondov na spoločnom podujatí, venovanom „Knižnej kultúre Levoče“, pretože ako svojho času napísal Jozef Špirko: „Spiš je hotové múzeum v prírode...“. Centrom kultúrneho diania na Spiši bolo v stredoveku a v ďalších storočiach novoveku mesto Levoča.

Seminár otvoril Horst Hogh, riaditeľ Slovenskej národnej knižnice. Gestora tohto podujatia – Národný bibliografický ústav SNK – reprezentoval jeho riaditeľ – Miloš Kovačka, ktorý informoval o problematike slovenskej knižnej kultúry z hľadiska pracoviska, ktorého je reprezentantom: o projektoch retrospektívnej bibliografie, štandardizácii spracovania historických fondov i o projekte revitalizácie spišských knižníc.

Treba oceniť veľmi premyslenú dramaturgiu podujatia. Referáty odznali v štyroch tematicky vymedzených blokoch. Prvý blok referátov otvoril svojím príspevkom Michal Slivka (*Stredoveké strediská duchovnej a intelektuálnej formácie na Spiši*), ktorý vysvetlil systém a spôsob fungovania intelektuálneho života v stredoveku všeobecne i v kontexte spišského regiónu. Strediskami intelektuálneho života na Spiši boli kláštory (napríklad benediktíni v Štôle, minoriti v Levoči, cisterciáni v Spišskom Štiavniku) – jeden z nich bol predchodcom miestnej kapitulnej školy, dnešnej Spišskej kapituly; neskôr mestské školy a fraternity farárov spišských miest. O rozsiahlej činnosti mníšských rádov (v rámci pustovní, kláštorov i jednotlivo) svedčia aj mnohé miestne názvy (napríklad Mníšek nad Znievom, Mníšek nad Popradom, Mních, Svätý Kríž). Poukázali na to vo svojich prácach aj historici J. Kútник-Šmálov, Š. Šmalík. Podľa Šmalíka názov *Slovenský raj* zanechali kartuziáni. Vzdelanosť na Spiši mala vzrastajúcu tendenciu. V 15. až 16. stor. študovalo na európskych univerzitách 120 študentov len z Le-

voče. V čase reformácie 30–50% obyvateľov spišských miest vedelo čítať.

O iluminovaných rukopisoch – vzácných pamiatkach knižnej maľby informoval Ľubomír Jankovič. Iluminované rukopisy spišskej proveniencie sú nositeľmi dobového výtvarného vkusu a dokumentujú vysokú úroveň výtvarného prejavu domácich iluminátorov (minorita Konrád zo Skaly Útočišťa, Peter zo Štôly, Mikuláš). V knižnej maľbe je možné zaznamenať rôzne vplyvy, napríklad sliezsky vplyv sa prejavoval výberom groteskných postáv, šašov, rastlinných a zvieracích motívov. Pre naše územie bolo typické, že aj po vynájdenní kníhtlače sa iluminovali a vyzdobovali marginálie.

Marián Skladaný sa venoval najstaršej „levočskej“ generácii rodu Thurzovcov (*Levočskí Thurzovci ako mecenáši umenia a šíritelia kultúry v 15.–16. storočí*), predovšetkým levočskému mešťanovi a kupcovi Jurajovi Thurzovi, synovi Jána z Betlanoviec. Najstarší epitaf rodiny Thurzovcov sa nachádza v kostole sv. Jakuba v Levoči. Skladaný priniesol niekoľko podnetov aj pre historikov umenia. Zistil, že Thurzovci – mimochodom významní mecenáši umenia – mali kontakty s Holbeinom a Dürerom. Skonštatoval, že v dôsledku obchádzania starších prameňov a neakceptovania novodobých výsledkov slovenskej historickej vedy (západoeurópskymi historikmi) vzniklo už viacero nepravdivých legiend o tomto rode. Jednou z nich je aj tvrdenie o ich rakúskom pôvode.

Dôležitou súčasťou stredovekej levočskej knižnice bola kazateľská literatúra. Odpisy kazateľských zbierok v levočských kódexoch zastupujú obidva typy stredovekej kázne, patristická kázeň, inšpirovaná kazateľskou tvorbou cirkevných otcov a scholastická kázeň, uprednostňujúca „racionálne“ postupy scholastickej vedy. Ako konštatovala vo svojom príspevku Erika Brtáňová (*Kazateľská literatúra v stredovekej levočskej knižnici*), levočskí kazatelia mali k dispozícii aj niekoľko výkladových a terminologických slovníkov,

ktoré používali pri koncipovaní svojich kázni. Jedným z nich je latinsko-nemecký slovník domáceho pôvodu *Vocabularius Latino-Germanicus praedicatoribus utilis*, odpísaný v kódexe (s rozsahom 301 fólíí) z konca 15. a zač. 16. stor., ktorého kompilátorom a pisárom bol domáci vzdelanec Žigmund Senfftleben z Podolíncu. Slovník zostavil „na úžitok prostým a jednoduchým ľudom“, t.j. kazateľom, ktorí neovládali dôsledne pravidlá latinskej gramatiky. Hodnotením vydávania náboženskej literatúry v známej Brewerovskej tlačiarňi sa zaoberal Dávid P. Daniel (*Náboženská literatura v Levoči v období neskoréj reformácie*). Levočskí tlačiarne prispeli k šíreniu reformácie „nepriamo“ vydávaním literatúry pre bohoslužobné potreby. Zaujímavé je zistenie, že už v dvadsiatych rokoch 16. stor. sa na našom území objavujú Lutherove spisy. V rokoch 1617–1650 už mala Levoča výrazný vplyv na šírenie reformácie. Najviac študentov z územia Slovenska vo Wittenbergu pochádzalo z tohto mesta. Mnohí z nich po návrate zo štúdií významne prispeli k šíreniu reformačných myšlienok v školstve.

K významným tlačiam náboženskej literatúry, ktoré sa v hojnom počte tlačili aj v Brewerovskej tlačiarňi, boli kancionále. Levočská tlačiareň sa zapísala do dejín slovenskej knižnej kultúry aj prvým vydaním slovenského ev. a. v. kancionála *Cithary Sanctorum* (1636). Príspevok Timotey Vráblovej (*Prvé vydanie evanjelického kancionála Cithara sanctorum*) sa venoval historickému prehľadu vzniku kancionálovej literatúry, jej znakom a charakteristike tejto Tranovského edície.

Michaela Kujovičová oboznámila prítomných s problematikou príležitostnej poézie (*Vydávanie latinskej príležitostnej poézie na Slovensku v 17. stor. so zvláštnym zreteľom na levočskú tlačiareň*). Vysvetlila pojem a žánrovou analýzou príležitostných tlačí, pochádzajúcich z brewerovskej tlačiarne priblížila ich obsah a funkciu. Za povšimnutie možno stojí, že tento dnes už obchádzaný žáner tvoril štvrtinu celej produkcie brewerovskej tlačiarne. Obdobie v rokoch 1674–1680 bolo najpriaznivejším pre vydávanie tohto druhu poézie. Najpočetnejšie zastúpenie mali epithalámia (182) a epicédiá (92). Príležitostné tlače nám ponú-

kajú informácie o genealógii jednotlivých rodov, zaznamenávajú vzťahy medzi rodinnými príslušníkmi a dozvedáme sa z nich o významných udalostiach Levoče. Druhý blok otvoril príspevok Ivony Kolárovej (*Levočskí tlačiarne contra „LEGES LIBRORUM“*), ktorá v ňom spracovala problematiku vzťahov tlačiarov k dobovej cenzúre. Systém preventívnej cenzúry bol mnohokrát retardujúcim činiteľom v rozvoji tlačiarne. Mal za úlohu regulovať šírenie reformačných myšlienok. Od piateho lateránskeho koncilu žiadne dielo nesmeli vyjsť bez toho, aby ho prehliadol teológ. Tlačiarne sa snažili toto nariadenie obchádzať, čo sa im darilo aj vďaka tomu, že v tomto období ešte neboli vyjasnené kompetencie cenzúry. Možno aj práve preto produkcia brewerovskej tlačiarne vychádzala v ústrety „až výnimočne“ evanjelikom. S nástupom M. Szentiványiho do funkcie hlavného uhorského cenzora v máji r. 1700 sa začali dôsledne realizovať cenzorské opatrenia, ktoré spôsobili postupný zánik brewerovskej tlačiarne. Pokiaľ ide o túto tlačiareň, jej autorské zázemie v čase pôsobenia Vavrinca Brewera zhodnotila vo svojom príspevku Lucia Lichnerová (*Autori nemeckých diel vytlačených v levočskej tlačiarňi Vavrinca Brewera*). Konštatovala, že okrem početne zastúpených autorov pôsobiach na Slovensku sa v tejto významnej tlačiarňi severovýchodného Uhorska tlačili diela vzdelancov žijúcich v susedných (v Poľsku, v Čechách) i vo vzdialenejších krajinách (v Zadunajsku a Sedmohradsku). Sústredila sa predovšetkým na analýzu autorov nemeckých diel. V tlačiarňi Vavrinca Brewera vytlačili celkovo 42 tlačí od 25 autorov pŕšúcich po nemecky. Autorka ich rozdelila do dvoch skupín; na autorov, ktorí žili len v zahraničí a na tých, ktorí žili nejaký čas na Slovensku (19). To, že mnohé z týchto diel vyšli po prvýkrát práve v Levoči – niektoré z nich už ďalšie vydania nemali, svedčí o významnosti tejto tlačiarne.

Príspevok maďarskej bádateľky Ilony Pavercsik (*Levočské knižtlačiarne do polovice 18. stor.*) nadviazal na informácie o brewerovskej tlačiarňi. Pawercsik orientovala svoj príspevok na hungariká vytlačené v brewerovskej tlačiarňi a na históriu tejto tlačiarne (za-

čiatky, prosperita, zánik). Na prosperitu tlačiarne vplývali skúsenosti, ktoré získaval Vavrinc Brewer pri spolupráci s bratom Brunom, ktorý bol kníhkupcom a s ktorým sa spoločne venovali dovozu kníh zo zahraničia, vďaka čomu získal veľmi cenné informácie o trhu. Tlačiareň nezankla kvôli finančným problémom, ale kvôli jezuitskej cenzúre, ktorá sa na ňu špeciálne zamerala. Keď sa jezuitom po predchádzajúcich neúspechoch podarilo v roku 1750 založiť vlastnú tlačiareň v Košiciach, stanovili brewerovskej tlačiarňi také prísne nariadenia, ktoré ju zlikvidovali.

Historici Tünde Lengyelová a Ivan Mrva priblížili v príspevku *Levočská kronika Gašpara Haina* jeden z naračných prameňov domáceho pôvodu – kroniku levočského richtára Gašpara Haina (1632-1687). Prameňom Hainovi boli záznamy levočských, spišských richtárov, notárov, účtovné a mestské knihy, kroniky (K. Sperfogel, D. Türk, Ch. Kohl, J. Heinisch). Hainova kronika je vzácnym prameňom k hospodárskym i politickým dejinám, k dejinám mentality i verejnej mienky v 17. stor. Vypovedá aj o spoločenskom a kultúrnom živote Levoče, domácich vzdelancoch. V dohľadnom čase by mal vyjsť slovenský preklad tejto latinsko-nemeckej kroniky.

Známy domáci vzdelancom, pôvodom z Levoče bol Ján Henckel (1481–1539 alebo 1542). Pochádzal zo šľachtického rodu Henckelovcov. Jeho význam priblížila Eva Frimmová (*Knižnica Jána Henckela*). Pracoval v cirkevnej správe, bol členom spišskej fraternity. Zaslúžil sa o to, aby do Levoče prišiel vynikajúci humanistický vzdelanec L. Coxe. Hoci sám zostal na pozícii katolicizmu, pripravoval pôdu pre reformáciu na Spiši. Mal osobný a písomný styk nielen s E. Rotterdamským, ale aj s F. Melanctonom a M. Lutherom. Vybudoval veľkú knižnicu, ktorá obsahovala 73 titulov a zaslúžil sa o zachovanie menších miestnych knižníc.

Z výsledkov evidencie a súpisu fondu humanisticko-reformačnej knižnice piaristov z Podolínce vychádzali príspevky Klára Komorovej a Hany Saktorovej. K. Komorová (*Levočská proveniencia v tlačiarňach 16. stor.*) priniesla pohľad na knižnú zbierku poľského humanistického vzdelanca a bibliofila Mel-

chiora Krupcku, ktorý ako prívrženec reformovanej cirkvi sústredil vo svojej zbierke reformačné tlače. Boli to predovšetkým rôzne vydania biblíí, biblické komentáre, niektoré spisy Zwingliho, Kalvína a iné. H. Saktorová sa pristavila pri osudoch niekoľkých osobných knižníc levočskej proveniencie – Joachima Leibitzera, Dávida Fröhliha, Jána Fröhliha, Valentína Hortensia a Štefana Xylandera.

Správcom knižnice levočských minoritov je Slovenská národná knižnica. Jej pracovník Peter Sabov urobil analýzu fondu minoritkej knižnice na základe lístkového katalógu, ktorý však neposkytuje všetky potrebné informácie (*Knižnica minoritov z Levoče*). Totiž knižnica, uložená v súčasnosti v Jasove, je pre rekonštrukciu objektu neprístupná. História knižnice siaha až do 15. stor. Jej počiatkové formy však zničili požiare a prírodné katastrofy. Prvý písomný doklad o existencii knižnice pochádza z roku 1496. Minoriti ju spravovali až do roku 1534. V rokoch 1534–1545 postupne opúšťali Levoču kvôli reformácii. Avšak v r. 1671 po víťazstve protireformácie sa tam opäť vrátili. Zbierka obsahuje 4 195 historických tlačí (113 tlačí pochádza zo 16. stor., približne 274 tlačí zo 17. stor.), ktorých tituly potvrdzujú zastúpenie všetkých literárnych druhov.

Svoje knižnice si budovali nielen kláštorne komunity, ale aj meštania. Východiskovým prameňom príspevku Viliama Čičaja o súkromných knižniciach levočských mešťanov (*Súkromné knižnice levočských mešťanov v novoveku*) sa stali publikované súpisy a inventáre meštianskych knižníc. Súpisy týchto levočských knižníc porovnával so súpismi banských knižníc na Slovensku a uhorských súkromných knižníc v 17. storočí.

Jednou z mála – ak nie jedinou – reformačnou knižnicou (levočskými farámi boli Melanctonovi žiaci) na Slovensku je knižnica, ktorá patrila ev. a. v. cirkevnému zboru v Levoči. O jej osudoch podal komplexnú informáciu jej terajší kustód, ev. farár Ján Havira (*Po stopách vzácnjej knižnice*). Súčasťou tejto knižnice je knižný fond bývalého lýcea. Jej počiatky siahajú do stredoveku, hoci nie je najstaršou levočskou knižnicou. Pri jej zrode stál Ján Henckel – veľký zberateľ kníh, ktorý v 16. stor.

zjednotil všetky knižnice farárov, kostolov, kaplniek a oltárov. Od r. 1717–1784 bola zatvorená, v tom čase obsahovala 412 zväzkov kníh, ako uvádza B. Bálent. Sedmohradský biskup gróf I. Batthyány ju odkúpil a preniesol do rumunskej Alba Iulie. Fond knižnice, ktorý zostal v Levoči, bol ďalej budovaný. Nachádzajú sa tam diela barokovej literatúry, levočské tabulatúrne zbierky zo začiatku 17. storočia.

Tretí blok otvorili príspevky jazykovedcov. Ján Doruľa podrobil jazykovej analýze levočské vydanie Komenského diela *Orbis pictus* (*O jazyku levočského vydania Komenského diela Orbis pictus*). Vydanie pripravil J. S. Horčíčka. Základom diela je slovenský text – mala to byť učebnica pre slovenské deti, preto sú aj slovenské vysvetlivky rozsiahlejšie ako v iných jazykoch – v latinčine, maďarčine a nemčine. Nachádzame v ňom slovakizmy i české slová. Na jazykovú podobu textu vplyvalo viacero činiteľov: stredoslovenský pôvod Horčíčku (výrazy zo strednej slovenčiny), miesto vydania (vplyv spišských nárečových prvkov) a čeština. Český a slovenský jazyk sa neoddeľuje zreteľne, jazyk sa totiž chápal predovšetkým ako prostriedok dorozumievania (*lingua vernacula*).

O jazyku slovenských písomností, prevažne administratívno-právneho charakteru predniesla príspevok Elena Krasnovská (*O jazyku slovenských písomností z levočského archívu, 17.–18. stor.*). Poukázala na to, že miera slovenčenia nesúvisela s nižšou vzdelanosťou pisára, ale s funkčnosťou dokumentu. Administratívno-právne texty reprezentovali vyšší kancelársky štýl, v ktorom sa uplatňovala predovšetkým „kancelárska“ čeština. Richtárske obežníky, limitácie, súpisy vykonaných robôt predstavovali nižší štýl, v ktorom sa zdôrazňovala komunikatívnosť jazyka. V týchto dokumentoch badať väčšiu mieru slovenských prvkov z dôvodu lepšej zrozumiteľnosti.

Jana Skladaná podala výsledky analýzy levočských prísazných formúl zo širšieho kontextu, z hľadiska výskumu dejín slovenského jazyka (*Jazyk levočských prísazných formúl zo 16.–19. stor.*). Nadviazala už na prácu Jozefa Štolca, ktorý sa tejto téme venoval najmä z hľadiska hláskoslovnia a morfológie. V pamiatkach je evidentný vplyv češtiny, ktorá od 15. stor. reprezentovala na našom území model

spisovnosti a nárečový vplyv (východoslovenské spišské jazy, vplyv stredoslovenských nárečí a vplyv kultúrnej západoslovenčiny).

Želmíra Gešková informovala o slovenskej kalendárovej produkcii Werthmüllerovej tlačiarne (*Slovenské kalendáre z Werthmüllerovej tlačiarne*). Produkciu tlačiarne predstavovalo viacero typov kalendárov, známy Belopotockého vlastenecký kalendár, kalendár pre rozvoj poľnohospodárstva, kalendár Živena a Hospodársky kalendár.

Príspevok Zlatice Pytlovej sa dotýkal v Levoči vydaných nepravých periodík – almanachov a ročeniek (*Levočské almanachy a ročenky z 18.–19. stor.*). Almanachy sú najstaršie dokumenty, ktoré sa vyvinuli z kalendárov. Prehľad o dejinách spolku spišských historikov, ktorý vznikol v r. 1873, podala Kamila Fircáková (*Ročenka Spišského dejepisného spolku ako prameň informácií k dejinám knižnej kultúry Levoče a Spiša*). Z vydaných ročeniek spolku sú evidentné bádateľské záujmy domácich historikov. Zameriavali sa na zhromažďovanie a ochranu kultúrnych a historických pamiatok Spiša, starali sa o spišské archívy a pôsobili aj v oblasti osvety a vzdelávania. Spolok nepodľahol propagovaniu veľkomaďarskej idey. Uhorsko vnímali ako multikultúrny región.

Tretí blok prednášok uzavrel príspevok Miloša Kovačku o rukopisných zborníkoch 19. stor. (*Levočské študentské rukopisné zborníky a časopisy 19. stor.*). Medzi najvýznamnejšie patril štúrovský časopis *Živuo! Zábavník od a pre levočských Slovákov*, vydávaný M. Š. Ferienčíkom. Časopis vydávali študenti *Jednoty mládeže slovenskej* v Levoči. Zachoval sa len prvý ročník, ktorý je uložený v Literárnom archíve MS. Obsahoval básne, kratšie prozaické útvary, dramatické pokusy, ale aj úvahy, kritiky, zábavné hádanky a rébusy. K autorom prispievajúcim do zábavníka patrili aj J. Francisci, M. Dohnány, J. Botto, P. Dobšínsky.

Problematike školských hier sa už dlhšiu dobu venuje Alexandra Dekanová. Školské hry vznikli ako samostatný žáner, bez priamej kontinuity so stredovekou drámou. Vznikli z pedagogických, estetických a teologických potrieb. Prvé hry sa hrali na školách v Nizozemsku a Nemecku. Inšpirovali sa antickými hrami. Nakolko

ich obsah bol považovaný za morálne nevhodný, začali sa písať hry s biblickou tematikou. Autorka príspevku (*Prešovské kolégium v rokoch 1667–1673 a Levoča. Vzťahy v oblasti školských divadelných hier*) sa zamerala na hru *Ecclesia in exilio triumphans*, ktorá sa hrala 22.5.1673 (na Letnici) v Levoči. Hra bola aktuálne napísaná pre tento sviatok a zachytáva konkrétne historickú udalosť – vyhnanie profesorov a žiakov Prešovského kolégia z Prešova. Školské hry sa hrávali skoro v každom slovenskom meste; len zriedkavo sa vydávali tlačou celé.

Podolínsky piaristický kláštor bol pendantom protestantských kultúrnych centier. Patril najmä do poľskej, potom do uhorskej provincie. V kláštore sa vyučovala aj hudba. Knižnica a chór mali samostatné fondy. Analýzou skladby fondu tlačených a rukopisných hudobných prameňov muzikológ Ladislav Kačic (*Tlačené a rukopisné hudobné pramene z knižnice a chóru podolínskych piaristov*) zistil, že poľská hudba tu zanechala výraznú stopu. Prostredníctvom Podolínce sa dostala aj do Levoče až Prievdzie.

Lubica Krišková podala profil osobnosti pedagóga Gustáva Kordoša (*Pedagóg a osvetár Gustáv Kordoš*), autora učebníc matematiky a prírodopisu, preložených do viacerých jazykov i didaktických pomôcok. Publikoval osvetové články, ktorými propagoval prírodovedné objavy, zoznamoval bežných ľudí s obsahom jednotlivých oblastí prírodných vied. Vysvetľoval prírodné úkazy, s ktorými sa človek stretával v bežnom praktickom živote z pohľadu týchto vedeckých disciplín. Aktivoval v Levoči katedru slovenskej reči.

Jaroslava Kašparová, pracovníčka pražskej Národnej knihovny, informovala o elektronickom spracovaní starých tlačí (*Databáza STT pro popis starých tisků*). Elektronická, štandardizovaná a kompatibilná databáza by mala zahŕňať všetky tlače od 1500–1800 a používateľovi by mala poskytnúť textové aj obrazové informácie. Poukázala na skutočnosť, že nemožno sa vyjadriť kompetentne k histórii nejakého územia, pokiaľ nemá spracované jeho knižné fondy.

Správcovia historických knižníc majú mnoho problémov s vytvorením adekvátnych podmienok uskladnenia. O otázkach preventívnej ochrany hovoril veľmi plasticky a názorne

Vladimír Bukovský (*Preventívna ochrana historických knižničných fondov*). Historický materiál by nemal byť len múzejný exponát, ale mali by byť vytvorené optimálne podmienky aj pre jeho prežitie v depozite. To predpokladá predovšetkým evidenciu, popis knižných jednotiek a všeobecné podmienky uskladnenia, ktoré zohľadňujú prirodzené starnutie materiálu.

Gabriela Žibritová sa zaoberala súčasným stavom historických knižníc (*Vývozy historických knižníc z územia Slovenska*). Nemálo problémov spôsobuje uloženie pamiatok mimo územia Slovenska, v Budapešti a v Albe Iulii. V priebehu storočí sa fondy mnohých knižníc zo Slovenska vyviezli. Len od druhej polovice 18. stor. sa vyviezlo asi 45–50% tlačí a asi polovica rukopisných kníh. V dôsledku toho chýbajú poznatky o obsahu a spoločenskej funkcii historických knižníc. Ich komplexná evidencia zatiaľ chýba. Pre prístupnosť knižných jednotiek treba urobiť komplexnú evidenciu vývozov a eliminovať následky vývozov – využiť technické možnosti a reprodukovanie dokumenty sústrediť v SNK.

S diskusným príspevkom vystúpila Jaroslava Ryšavá z pražskej Národnej knihovny, ktorá oboznámila prítomných so stavom prác na súpise tzv. „kramařských písňových tisků“ (púťových a jarmočných tlačí) 19. stor. Život cirkevných piesní z kancionálov pokračoval v kramařských spevníčkoch. Ide o spoločný projekt Slovenskej národnej knižnice a Národnej knihovny v Prahe, ktorá uchováva 40 000 exemplárov tejto literatúry. Približne jedna tretina z tohto objemu sa tlačila u nás – v Skalici, Banskej Bystrici, Levoči, Bratislave atď.

Ako hovorí názov tohto príspevku, na mape dejín knižnej kultúry nášho územia je mnoho neznámych a neprebádaných miest. Problém vychádza z nedostatočného preskúmania prameňnej základne, ktorá sa nachádza na území Slovenska. Takýto stav neumožňuje kompetentne sa vyjadrovať k jednotlivým obdobiam našej národnej kultúry. Navyše dáva priestor neodbornej verejnosti formulovať nedostatočne podložené závery o dejinách našej kultúry a je aj živnou pôdou pre rozkrádačov vzácneho národného dedičstva.

E. Brtáňová – T. Vráblová